Այս տողին շատ բառը Հայոց Թուականն է, այսինքն (100 + 1 + 1000 = 1101 + 551 = 1651) որ ատեն կ'երեւի թէ նահատակուած է 15 տարեկան յոյն տղեկ մը, որ թաղուած պէտք է ըլլայ Թաթաւլայի Ա. Յովհիփղրի եկեղեցիին մէկ կողմը, ինչպէս ցոյց կու տայ նախորդ 267 եւ 268 տողերու իմաստը։

—

Տող 272։ "Ղալաթա սէրայը„։ պերայի քառուղիէն թաքսիմ երկարող պողտային աջակողմը շինուած է այս շէնքը, նախկին արքունի պալատ մը, որ ի հնումն վարժոց ալ եղած է։ Հոն 1839 մայիսին հաստատուած է Թուրքիոյ առաջին բժշկական վարժարանը, որուն առաջին հայ դասախօսները եղած են Դկտ. Գասպար պէյ Սինապեան (1845) եւ Դկտ. Սերվիչէն (1846)։

—

Ղալաթա-սէրայէն դէպի վեր երթալով՝ Երեմիա Չէլէպի կը թողու այդ կարգին վրայ գտնուած տուները ու կը յիշատակէ 281րդ տողին մէջ Ցոյներու գերեզմանատունը, ուր Հարկ է մեզ կանգ առնել պահ մը։

Երեմիայի ըսած այդ յունական գերեզմանատունը այժմ գոյութիւն չունի, տեղին վրայ եկեղեցի եւ դպրոց շինուած է, բայց փողոցը դեռ կը կոչուի Րում՝ Դասպրիստան (Ցոյն գերեզմանատունի փողոց)։ Այս փողոցին մէջ է ահա որ կը գտնուին Պերայի պողտային աջակողմը գտնուած մեր Ազգային Հաստատութիւնները։

1. *Ս. Յարութիւն եկեղեցին, եւ 2. Լուսաւորչեան երկսեռ վարժարանները ու Մանկապարտէզը, որոնց մասին խօսելէ առաջ հարկ է գիտնալ, թէ Ազգը ի հնումն հոս ունեցած է Հիւանդանոց մը*[1]*, որու յիշատակութիւնը առանձած է մեզ Սարգիս Դպիր Սարաֆ Յովհաննէսեան իւր Կ. Պոլսոյ Տեղագրութեան մէջ սապէս.*

"Հուպ ի թաղսիմն յայս՝ ունին
Փրոանկքն Հիւանդանոց մի, եւ հանդէպ
Նմին զոյ Հիւանդանոց մի եւս

[1] Այս Հիւանդանոցը կը յիշատակէ Ֆրանսացի բժիշկ Դկտ. Բրայէր իւր "Neuf années à Constantinople„ գործին մէջ, հրատարակուած Պարիս 1836ին։ Տե՛ս նաեւ Ս. Հասրը էջ 54։

Դմրեայ = Խոյտ (S. Patris nostri Ephraemi Syri opera omnia, quae extant syriace et latine, Romae, 1737—1743, I, 1A). Մ-ԴՐ-Շ (Հմմտ. Մանրամասնօրէն Baumstark, Geschichte der syrischen Literatur, էջ 39) իսկապէս կը նշանակէ բանաստեղծական տարազի են թարկուած չափական հակաճառական գրութիւն մը, մաքառում մը, որ երգեցողական է ու այս տեսակէտով հոմանիշ կրնայ համարուիլ "երգ, մեղեդի, տաղ„ բառերու, մինչդեռ Դմրա (տե՛ս մանրամասնօրէն Baumstarkի մօտ, անդ էջ 40) զուրկ երգեցողական նկարագրէ՝ արտասանական է, խօսք է, ճառ է, որուն մեր դասական թարգմանիչները յատկապէս յարմարցուցած են ասացուած պանչելի բառը (յոյն = ասոյթ բայէն՝ Խոյտ = ասացուած)։ այսպէս Երուսաղէմի Ս. Յակոբեայ վանքին Թ. 320 Հաղուագիւտ Ձեռագիրն է որ ատանդած է "գվեշտասան ասացուածս աբբայ Եփրեմի վանն Նիկոմեդեայ քաղաքի (տես Գր. Մուրատ, Յուշարձան, էջ 203—208 եւ Սիոն, Զարբհանալեան, էջ 77)։ Այս չափաբերբեքանաբար ցոյց տալու մեզ թէ ուղղակի այս ձեռագիրն է եղած մայր գաղափարը թէ վենետիկեան Թ. X Ձեռագրին եւ թէ Մատենադարան Թ. 257 ձեռագրին։ Կարենեանի ատանդած "ճառ Երդից նորին„ը վենետիկի օրինակին մէջ Զարբհանալեանի մէջբերութեամբ կ'ըլլայ "Երդ- (Antiennes) յիտուն (sic!) եւ մի թուով, որ ի մեր օրինակին սկսանին ի հնգետասաներորդէն„ (sic!), Մատենադարան, էջ 466. Նոյնպէս մեր օրինակին մէջ՝ "Երդ- եփրեմի (Antiphonae), սկիզբը թերակատար, կը սկսի Ժ.Զ. (ուղղ՝ Ժէ.) երգէն, երեսուն եւ մի թուով„ (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 659), իսկ այս երկու օրինակներու յիշատակարանին մէջ գրուած է "կատարեցաւ Երդ- ասացուածն եփրեմի երանելոյ ձեռամբ Գրիգորի սպասաւորի Ակներոյ վանիցս„ եւ այլն (Զարբհանալեան, անդ, էջ 466 եւ Տաշեան, անդ, էջ 661)։ — եփրեմ գործերուն մէջ սակայն Զարբհանալեանի եւ Տաշեանի բմբռնած Antiennesներու կամ Antiphonaeներու համապատասխան գրութիւնները չգոյութիւնը ու նման բմբռնումներուն անհիմնութիւնները պարզ յորդելու հնարաւորութիւնը կը մղէ զիս մերձենալ շօշափելու այս տեղ "Երդ-„ի կամ եփրեմ ինքն անձամբ երկու տեսակի կը բաժնէ իր հաւատոյ գրութիւնները՝ Մատենադարան = Խոյտ եւ

Ազգին Հայոց, զոր նորոգ շինեալ
հաստատեցին աստ ի ժամանակս
թագաւորութեան Սուլտան Սէլիմին երրորդի, ի թուականութեան Հայոց ՌՄՂՏԳ„։

(1243 + 551 = 1794)։

(Շարունակելի։) ԴՈՍ. ՂԱԶԱՐԱՄ Ց. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

"ԿՅՈՒՐԻՔ„։

Էջմիածնի Թ. 902 Ձեռագրին պարունակութիւնը սապէս կը համառօտագրուի Կարենեան Ցուցակի մէջ "Եփրեմի ճառընտիր քառածալ նոտրագիր գրեալ ի թղթի ի վանան Ակներոյ ի Գրիգոր վարդապետէ վանահօրէ սորին. պարունակին ի սմա ա. ճառ Կիւրիղ նորին (Եփրեմի), յորոց տասնեւչորսն պակաս ի ծայրն, բ. Ոսկեբերանի յանհասից գրոց„ եւ այլն (էջ 77)։ Այս չափաբերբեքանաբար ցոյց տալու մեզ թէ ուղղակի այս ձեռագիրն է եղած մայր գաղափարը թէ վենետիկեան Թ. X Ձեռագրին եւ թէ Մատենադարան Թ. 257 ձեռագրին։ Կարենեանի ատանդած "ճառ Կիւրիղ նորին„ը վենետիկի օրինակին մէջ Զարբհանալեանի մէջբերութեամբ կ'ըլլայ "Կիւրիղ (Antiennes) յիտուն (sic!) եւ մի թուով, որ ի մեր օրինակին սկսանին ի հնգետասաներորդէն„ (sic!), Մատենադարան, էջ 466. Նոյնպէս մեր օրինակին մէջ՝ "Կիւրիղ եփրեմի (Antiphonae), սկիզբը թերակատար, կը սկսի Ժ.Զ. (ուղղ՝ Ժէ.) երգէն, երեսուն եւ մի թուով„ (Տաշեան, Ցուցակ, էջ 659), իսկ այս երկու օրինակներու յիշատակարանին մէջ գրուած է "կատարեցաւ Կիւրիղ ասացուածն եփրեմի երանելոյ ձեռամբ Գրիգորի սպասաւորի Ակներոյ վանիցս„ եւ այլն (Զարբհանալեան, անդ, էջ 466 եւ Տաշեան, անդ, էջ 661)։ — եփրեմ գործերուն մէջ սակայն Զարբհանալեանի եւ Տաշեանի բմբռնած Antiennesներու կամ Antiphonaeներու համապատասխան գրութիւնները չգոյութիւնը ու նման բմբռնումներուն անհիմնութիւնները պարզ յորդելու հնարաւորութիւնը կը մղէ զիս մերձենալ շօշափելու այս տեղ "Կիւրիղ„ի կամ եփրեմ ինքն անձամբ երկու տեսակի կը բաժնէ իր հաւատոյ գրութիւնները՝ Մատենադարան = Խոյտ եւ Ոսկեբերանի Մատթէի մեկնութեան մէջ գործածած δύο ψαλμοὺς ἢ τρεῖς ὑπηχήσαντες թարգմանիչը այսպէս հայերէնի կը վերածէ՝ "այլ թէ երկուց սաղմոսաց կամ երից Կիւրիղ...„, Մեկն. Մատթ. Ա. 167—168, նոյնպէս Եւսեբեայ Եկեղեցական պատմութեան Խ բոյը (The eccl. hist. of Eusebius in Syriae, Wright and Mc Lean, էջ 91) հայ թարգմանութեան մէջ նոյն բառով կը ներկայանայ՝ "ի պատմել իւրում վասն... աւրհնութեանցն որ ասին ի նմա (ի տաւնի մեծի), եւ զի ըստ կարգի ասէ մինն եւ այլքն խաղաղութեամբ անսան նմա եւ ի կատարած պատգամին Կիւրիղ„, էջ 114, որ է յոյն բնագրին համաձայն Ճ ա բ ե ա ն ի թարգմանութեամբ՝ "եւ թէ զնուրդ ումն համալ եւ վայելնութեամբ՝ "եւ թէ զնուրդ ումն համալ եւ վայելչութեամբ զսաղմոս երգելով եւ այլքն լռիկ ունկն դնեն եւ ի կատարածս աւրհնութեանցն ամենեքեան յայնժամ Կիւրիղ„ի եւ "ասացուածոյ„ի առումներն այսպէս որոշելէ յետոյ դիւրաւ կարելի է պնդել թէ եփրեմի կցուրդքերէն վերը յիշուած յիշատակարանին մէջ անուանուած "կատարեցաւ Կիւրիղ ասացուածք եփրեմի„ եւ այլն նոտրագրերը չեն կրնար կողքի ձիւղ եւ թէ "Կիւրիղ„ի իրրեւ մեկնուածոյ„ը հիմնովին սխալ է ու թիւն տրուած ասացուածը հետեւաբար ընդհատ յիշատակարանէն։

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՊՐՈՖ. ՀՈԼԳԵՐ ՊԵԳԵՐՍԷՆԻ ՀԱՑԵՐԻՆԻ ԳԻՐՔԸ

Բ. Ազգակցական յարաբերութիւնները։

Այն ամենակարեւոր բանը, զոր նախապատմութիւնը լեզուագիտութենէն հայերէնի համար կրնայ սպասել, է ճշդիւ որոշումը հայերէնի ազգակցական դիրքին հնդեւրոպական լեզուաընտանիքին մէջ։ Այս նպատակին կարելի է հասնիլ երեք ճամբով՝ ձայնադարձական (մասնաւորապէս հոլովման) եւ բառամթերքի քննութեամբ։ Ընդհանուր տարածուած եւ անշուշտ ուղիղ ենթադրութիւն մըն է, թէ հնդեւրոպական երեքկին k– չարքերուն տարբերը զարգացումը հնդեւրոպական նախալեզուին հնագոյն դասաւորական տարբերութիւնը կը թարգմանուի "Առաջնորդեր Ճոխաբանի իրրեւ ի բերանոյ Նեեմեայ եւ այլքն չէին էջերն, Ոսկեբերանի Մատթէի մեկնութեան մէջ գործածած δύο ψαλμοὺς ἢ τρεῖς ὑπηχήσαντες թարգմանիչը այսպէս հայերէնի կը վերածէ՝ "այլ թէ երկուց սաղմոսաց կամ երից էջերէ...„, Մեկն. Մատթ. Ա. 167—168, նոյնպէս Եւսեբեայ Եկեղեցական պատմութեան Խ բոյը (The eccl. hist. of Eusebius in Syriae, Wright and Mc Lean, էջ 91) հայ թարգմանութեան մէջ նոյն բառով կը ներկայանայ՝ "ի պատմել իւրում վասն... աւրհնութեանցն որ ասին ի նմա (ի տաւնի մեծի), եւ զի ըստ կարգի ասէ մինն եւ այլքն խաղաղութեամբ անսան նմա եւ ի կատարած պատգամին էջերէ„, էջ 114, որ է յոյն բնագրին համաձայն Ճ ա բ ե ա ն ի թարգմանութեամբ՝ "եւ թէ զնուրդ ումն համալ եւ վայելնութեամբ՝ "եւ թէ զնուրդ ումն համալ եւ վայելչութեամբ զսաղմոս երգելով եւ այլքն լռիկ ունկն դնեն եւ ի կատարածս աւրհնութեանցն ամենեքեան յայնժամ Կիւրիղ„ի եւ "ասացուածոյ„ի առումներն այսպէս որոշելէ յետոյ դիւրաւ կարելի է պնդել թէ եփրեմի կցուրդքերէն վերը յիշուած յիշատակարանին մէջ անուանուած "կատարեցաւ Կիւրիղ ասացուածք եփրեմի„ եւ այլն նոտրագրերը չեն կրնար կողքի ձիւղ եւ թէ "Կիւրիղ„ի իրրեւ մեկնուածոյ„ը հիմնովին սխալ է ու թիւն տրուած ասացուածը հետեւաբար ընդհատ յիշատակարանէն։

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

© National Library of Armenia